

Małgorzata Sobczyk<http://orcid.org/0000-0002-1697-1990>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

m_sobczyk@umk.pl

DOI: 10.35765/pk.2021.3504.07

Problematyka nieczystości kobiety w Japonii w świetle szesnastowiecznych relacji europejskich

STRESZCZENIE

W artykule wykorzystano szesnastowieczne źródła europejskie w celu nakreślenia realiów życia religijnego ówczesnych Japoniek. Dla europejskich kupców i misjonarzy był to czas stosunkowo nieskrępowanego, a zarazem intensywnego odkrywania Japonii. Już materiały z czasów poprzedzających przybycie Franciszka Ksawerego (zapiski Nicolao Lancilotto oraz Jorge Alvareza sprzed 1549 r.) dostarczyły precyzyjnych informacji na temat nieczystej – z racji skalaniania krwią – natury kobiet, ich okresowej izolacji oraz ograniczonego dostępu do miejsc świętych (góra Kōya). Wiadomości te uzupełnili następnie misjonarze jezuitcy (Franciszek Ksawery, Luis Frois, Alessandro Valignano) o szczegóły dotyczące buddyjskiego dyskursu o kobietach i pesymistycznych perspektyw na ich zbawienie. W artykule podjęto próbę interpretacji oraz weryfikacji materiałów europejskich, która potwierdziła ich wiarygodność i solidne osadzenie w realiach epoki.

SŁOWA KLUCZE: Japonia, jezuitcy, Japonki, kobiety, nieczystość, buddyzm, shintoizm

ABSTRACT

The Problem of Female Impurity in Japan in the Light of Sixteenth-Century European Accounts

The purpose of this article was to describe sixteenth-century Japanese women from the religious perspective, by referring to early European sources. For European travelers to Japan it was the time of relatively free and extensive discovery of the country. Prior to the arrival of Francis Xavier in 1549, reports by Nicolao Lancilotto and Jorge Alvareza provided accurate information on women's "impurity" due to blood pollution, their periodic isolation and restrictions in accessing sacred places (Mount Kōya). The picture was later on supplemented by Jesuit missionaries (Francis Xavier, Luis Frois and

Sugerowane cytowanie: Sobczyk, M. (2021). Problematyka nieczystości kobiety w Japonii w świetle szesnastowiecznych relacji europejskich. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 4(35), ss. 105–116. DOI: 10.35765/pk.2021.3504.07.

Nadesłano: 30.09.2021

Zaakceptowano: 08.12.2021

Alessandro Valignano) with details concerning Buddhist discourse on women and their rather pessimistic prospects for salvation rooted in the concept of impurity. To fully comprehend European sources on the subject, an attempt was made to verify how well they reflect historical realities of the time. Confrontation against Japanese sources, however, confirmed their accuracy by far.

KEYWORDS: Japan, Jesuits, women, impurity, buddhism, shintō

Wstęp

Wśród zachodnich podróżników, którzy odwiedzili szesnastowieczną Japonię, można wyróżnić dwie kategorie: misjonarzy oraz kupców¹. Jednym przyświecał cel głoszenia Ewangelii, drugim – chęć zysku, łączyła ich natomiast ciekawość świata, której wyrazem są pozostawione przez nich liczne relacje. Miejscowe kobiety były obiektem zainteresowania praktycznie od początku europejskiej obecności w Japonii. Dwa podstawowe źródła wiedzy, jakimi dysponował Franciszek Ksawery przed zainicjowaniem misji w 1549 r., a więc sprawozdania pióra portugalskiego kupca Jorge Alvareza oraz włoskiego współbrata Nicolao Lancilotto, zawierały wzmianki o nich. Później warunki życia Japonek obserwowali na miejscu członkowie Towarzystwa Jezusowego, a spostrzeżenia spisywali na bieżąco w listach oraz sprawozdaniach rocznych. Z czasem pozyskana wiedza skłoniła ich do refleksji porównawczej nad sytuacją mieszkanek Japonii i Europy. Najpełniejszym tego wyrazem jest traktat z zakresu polemiki międzywyznaniowej *Sumário dos erros en que os gentios do Japão vivem e de algumas seitas gentílicas en que principalmente confiã* (*Sumaryczne omówienie błędów, w których żyją poganie japońscy oraz o pewnych sektach pogańskich, które w większości wyznają*), datowany w przybliżeniu na 1556 r., oraz studium komparatystyczne Luisa Froisa pt. *Tratado sobre las contradicciones y diferencias de costumbres entre los europeos y japoneses* (*Traktat o przeciwieństwach i różnicach w zwyczajach Europejczyków i Japończyków*), spisany w Kazusie w 1585 r.

1 Europejczycy (portugalscy kucy) po raz pierwszy dotarli do Japonii w 1542 r. lub 1543 r. Po stronie japońskiej Nanpo Bunshi w *Relacji o [dotarciu do Japonii] broni palnej* (Teppōki 鉄炮記) sytuuje to zdarzenie w 12 r. ery Tenbun, tj. w 1543 r., podczas gdy sprawozdawcy europejscy, w tym Fernão Mendez Pinto (samozwańczy „odkrywca” Japonii) oraz misjonarz-kronikarz João Rodriguez wymieniają datę 1542 r. (Hora, 1991). Systematyczną działalność misyjną w Japonii zainicjował jezuita Franciszek Ksawery, który 15 sierpnia 1549 r. zszedł na ląd w Kagoshimie na południowym Kiusiu w towarzystwie braci Cosme de Torresa, João Fernandesza oraz trzech Japończyków. Przed nimi fragmentaryczną wiedzę na temat chrześcijaństwa przekazywali Japończykom kupcy.

Celem niniejszego artykułu było nakreślenie pozycji religijnej Japonki doby XVI w. na podstawie ówczesnych źródeł europejskich oraz poddanie wyłaniającego się z nich obrazu weryfikacji z punktu widzenia współczesnego stanu wiedzy historycznej. Na decyzję o zawężeniu materiału badawczego do XVI w. miał wpływ charakter ówczesnego piśmiennictwa. Był to dla Europejczyków czas faktycznego odkrywania Japonii w stosunkowo nieskrępowanych warunkach². W siedemnastowiecznych dokumentach, w związku ze zmianą sytuacji społeczno-politycznej, punkt ciężkości został przeniesiony na trudne położenie Kościoła japońskiego oraz martyrologię³. Uwidoczniła się też tendencja do powielania informacji. Z kolei w XVIII w., w związku z modą na encyklopedyzm oraz ograniczone kanały pozyskiwania nowych wiadomości z Japonii, piśmiennictwo jej poświęcone koncentrowało się na kompilowaniu i synteżowaniu dawnych materiałów⁴. W tym kontekście można stwierdzić, że to szesnastowieczne źródła posiadają szczególnie walory poznawcze.

Kobiety a nieczystość

Obserwując pozycję religijną kobiet, Europejczycy wcześniej zauważyli, że była ona silnie zdeterminowana pojęciem skalania, ze szczególnym wskazaniem na skalanie krwią (menstruacyjną i połogową). Najstarsza chronologicznie wzmianka na ten temat pochodzi od Jorge Alvarza (lata życia nieznane), portugalskiego kupca i kapitana, który wiosną lub latem 1546 r. przyłynął na Kiusiu, gdzie spędził około pół roku. Wyniki swoich obserwacji, wzbogacone o wieści zasłyszane, spisał w Malakce na życzenie Franciszka Ksawerego pod koniec 1547 r. Na temat kobiet Alvarez odnotował:

Ponadto, kiedy kobiety menstruują nie dotykają rękami niczego i nie ruszają się z jednego miejsca, za wyjątkiem wychodzenia za potrzebą. Niewolnica oraz służąca, cały ten czas spędza zamknięta sama w domu, aż do ustania [krwawienia]. Z tego, co słyszałem, kiedy kobieta poroni, przez trzydzieści dni nie opuszcza domu i nikt z nią nie rozmawia.

2 Pierwszy edykt antychrześcijański o zasięgu ogólnokrajowym został wprowadzicie wydany przez Toyotomiego Hideyoshiego już w 1587 r., ale nie został wyegzekwowany (Shimizu, 1977).

3 Całkowity zakaz głoszenia i wyznawania chrześcijaństwa został wydany w 1613 r. Swobodę wymiany handlowej oraz podróży zagranicznych ograniczyła seria edyktów z lat 1635–1639 (Shimizu, 1977).

4 Próbą stworzenia syntezy ówczesnej wiedzy na gruncie polskim jest encyklopedia *Nowe Ateny* ks. Benedykta Chmielowskiego, zawierająca wzmianki o Japonii zaczerpnięte m.in. od Luisa Froisa (1532–1597).

Jedynie podają jej przez okno ryż i drewno, żeby przygotowała sobie coś do jedzenia, ale nawet wtedy, nikt z nią nie rozmawia (*Documentos del Japón: 1547–1557*, 1991).

Powyższa relacja dotyczy okresowego izolowania kobiet nieczystych. Skalanie krwią menstruacyjną zostało ustanowione jako kategoria prawna już w 871 r. na mocy *Kodeksu ery Jōgan* (*Jōgan shiki* 貞觀式). W świetle jego zapisów menstruujące dwórki były zobowiązane do oddalenia się do części sypialnej pałacu cesarskiego w przeddzień odprawiania obrzędu (*Nenchū gyōji hishō*, 1902). Regulacje te miały początkowo zastosowanie do wąskiego kręgu arystokracji dworskiej. Niewiele wiadomo na temat funkcjonowania rytualnej izolacji wśród niższych stanów społecznych. W dokumentach japońskich jedna z najstarszych wzmianek pochodzi dopiero z 1621 r., a dotyczy zgody na lokalizowanie specjalnych izolatoriów dla menstruujących kobiet (*kariya*) w bezpośrednim sąsiedztwie wiejskiej zabudowy na wyspie Shino w prefekturze Aichi (Segawa, 1980). Prawie wiek później mnich buddyjski Shōyo Ganteki odnotował, że kobiety z rodów arystokratycznych, samurajskich oraz kapłańskich na siedem dni zaszywały się w osobnej chacie (*betsuya*), ale kobietom średniego i niskiego urodzenia sytuacja życiowa nie pozwalała na okresowe wykluczenie z codziennych obowiązków. Dla nich remedium na skalanie mogły stanowić specjalne talizmany przeciwko nieczystości (*fujōyoke*) (Shōyo, 2014).

W przytoczonym powyżej dokumencie Alvareza na uwagę zasługuje informacja o zakazie dotykania rękami czegokolwiek. Posiada on bliiski związek z jednym z eufemizmów używanych na określenie kobiety w trakcie menstruacji – „beZRęka” (*tenashi*), który miał swoje źródło w obligatoryjnym powstrzymaniu się przez kobiety w stanie nieczystym od używania niektórych przedmiotów, zwłaszcza utensyliów obrzędowych oraz naczyń kuchennych. W źródłach japońskich eufemizm *tenashi* został odnotowany po raz pierwszy pod datą 3 r. ery Keichō (1598) (Hanawa, 1893–1894).

Wzmiankowana przez Alvareza 30-dniowa izolacja kobiet po poronieniu znajduje potwierdzenie dla kobiet z otoczenia cesarza (Onyudono No Ue No Nikki Kenkyūkaï, 1973). Pośrednio o istnieniu takiego zwyczaju świadczą przepisy karencyjne *Tabu [obowiązujące w] różnych świątyniach* (*Shōsha kinji* 諸社禁忌). Jest to anonimowy katalog źródeł nieczystości rytualnej oraz okresów wykluczenia z udziału w kulcie dla 21 świątyń shintoistycznych centralnej Japonii, datowany w przybliżeniu na XIII w. Wedle jego zapisów, kobieta powinna powstrzymać się od wizyty w części świątyń (Ise jingū, Kamo jinja, Hirano jinja, Kitano jinja, Yoshida jinja) przez siedem dni, jeśli do poronienia doszło w pierwszych trzech

miesiącach ciąży, lub 30 dni, jeśli doszło do niego w czwartym miesiącu lub później⁵. Przepisy nie są jednorodne. W Amano jinja okres skalania po poronieniu wynosił 50 dni, bez względu na zaawansowanie ciąży (Mitsuhashi, 2009).

Po nieco ponad dwuletnim pobycie w Japonii Franciszek Ksawery podsumował w liście z 29 stycznia 1552 r. nadanym z Kochinu do wspólbraci z Towarzystwa Jezusowego w Europie nieuczciwą propagandę miejscowych bonzów o nieczystości kobiet jako środek do wyłudzenia pieniędzy od prostego ludu:

[Bonzowie] nauczają również, że kobiety, które nie przestrzegają owych pięciu przykazań [buddyjskich]⁶, pójdą do piekła, a to dlatego, że każda kobieta ma więcej grzechów niż mężczyzna, z powodu nieczystości miesięcznej, której [kobiety] podlegają, przez co, trudno je zbawić. Niemniej jednak, na koniec podsumowują, że ostatecznym remedium na uniknięcie piekła, jest składanie przez kobiety częstszych i większych ofiar niż mężczyźni (Xavier, 1799, s. 241).

Zdawkowa informacja o trudności w osiągnięciu zbawienia z powodu skalania menstruacyjnego odnosi się najprawdopodobniej do buddyjskiego wierzenia w piekło krwawego jeziora (*chinoike* lub *ketsubonchi*), oddziału infernalnego przeznaczonego wyłącznie dla kobiet. Ukształtowało się ono pod wpływem apokryficznej *Sutry krwawego jeziora* (*Ketsubonkyō* 血盆經), znanej w Japonii co najmniej od XV w. (Chōben, 1977). W świetle nauki w niej zawartej, każda kobieta kala krwią połogową i/lub menstruacyjną ziemię (konkretnie bogów ziemi) oraz wodę, na której nieświadomi ludzie parzą herbatę ofiarną dla buddów. Czyn ten skazuje ją na odrodzenie w krwawym jeziorze. Uwagę Ksawerego można również rozpatrywać z perspektywy powszechnej w dyskursie buddyjskim oraz literaturze tamtych czasów skonwencjonalizowanej przydawki odnoszącej się do kobiety – *goshō* 五障 „[obarczona] pięcioma ułomnościami/ograniczeniami”. Określenie to za pośrednictwem przekładu *Sutry lotosu* dokonanego przez Kumaradźiwę około 406 r. zadomowiło się w japońszczyźnie. Pierwotnie oznaczało ono, że kobieta nie może osiągnąć pięciu stanów, tj. nie może zostać Buddą, królem wprawiającym w ruch koło Dharmy, Mārą, Brahmanem oraz Indrą. Ze względu na japońskie odczytanie sinogramu 障 *shō* jako *sawari* oraz potwierdzoną

5 Podane tu ramy czasowe są zgodne z zapisem źródłowym, który opiera się na tradycyjnym przekonaniu, że prawidłowa ciąża trwa 10 miesięcy.

6 Jak wynika z poprzedzającego fragmentu, pięć przykazań buddyjskich, to: 1) nie zabijać, ani nie spożywać tego, co zabite, 2) nie kraść, 3) nie cudzołożyć, 4) nie kłamać, 5) nie pić wina (Xavier, 1799, s. 238–239).

w dawnych źródłach leksykograficznych (*Wamyō ruijushō* 和名類聚抄, X w.) wartość semantyczną (poza „przeszkodą”, „ograniczeniem”, oznacza też „menstruację”), implikowało ono automatycznie skalanie kobiety krwią (Kariya, 1991).

Rękopis pojezuicki *Sumário dos erros en que os gentios do Japão vivem e de algumas seitas gentílicas en que principalmente confiã*⁷ w części poświęconej rodzimej religii Japończyków (nazywanej „sektą *kami*”) wyszczególnia pięć przykazań shintoistycznych (*cinquo mandamentos*), w tym dwa dotyczące nieczystości kobiet:

W sekcie *camins*⁸ przestrzega się pięciu przykazań. (...) Po drugie, kobieta w czasie nieczystości miesięcznej nie może stawać przed obliczem *camim*. Nie może też sypiać ani jadać ze swoim mężem. To, co spożywa w tym czasie nie może być ugotowane razem, ani nawet na tym samym ogniu, co posiłek przeznaczony dla jej męża i domowników. Nie będzie rozmawiać z nikim, aż ponownie stanie się czysta. Będzie jadać i sypiać w osobnym domu, w izolacji od innych. Nakazują [przestrzeganie] tego wszystkiego, ponieważ uważają nieczystość [kobiety] za najcięższe skalanie i zniewagę wobec *camim*. Po trzecie, kobiecie w połogu zabrania się tych samych rzeczy, co kobiecie w czasie nieczystości [miesięcznej] (*Documentos del Japón: 1547–1557*, 1991, s. 657).

Na uwagę zasługuje określenie powyższych zakazów mianem „przykazań”. W rozumieniu misjonarzy stanowiły one najwyraźniej elementarne zasady obowiązujące wyznawców shintoizmu. Przytoczony dokument dotyka kwestii przyczyn izolacji nieczystych kobiet – obawy przed skalaniem ognia, stąd szczególnie surowymi restrykcjami obwarowane były posiłki. Spożywanie potraw przygotowanych na wspólnym ogniu (*aibi*) skutkowało przeniesieniem skalania na wszystkich biesiadników, dlatego okresową izolację określano też mianem „[spożywania posiłków] z osobnego ognia” (*bekka*).

Jako potencjalne źródło tych informacji wskazać można *Zōise nisho Daijingū hōki hongī* 造伊勢二所太神宮宝基本記, traktat nurtu Watarai (lub Ise), wchodzący w skład tzw. pięcioksięgu shintoistycznego (*shintō gobusho*). Odnotowano w nim sześć czynności zakazanych (*rokushiki kinpō* 六色禁法, w skrócie *rokkin* 六禁), a wśród nich wchodzenie

7 Dokument z zakresu polemiki międzywyznaniowej, skompilowany przez misjonarzy jezuickich działających w Japonii od rozpoczęcia ewangelizacji tego kraju, prawdopodobnie Cosme de Torresa i/lub João Fernandez.

8 Dla terminów japońskich zachowano oryginalną pisownię. Tu: liczba mnoga od rzeczownika *kami*, utworzona przez dodanie portugalskiego sufiksu liczby mnogiej „-s”.

w kontakt z tym, co nieczyste i skalane (*eo* 穢悪)⁹. Przepisy te obowiązywały uczestników oraz celebrantów obrzędów. W tym kontekście można stwierdzić, że wiadomości zebrane przez jezuitów, mimo pewnych nieścisłości, były solidnie osadzone w klimacie religijnym epoki.

Z dalszej części dokumentu dowiadujemy się, że misjonarze próbowali zwalczać te – zakorzenione już w świadomości Japończyków – poglądy:

Ojcowie [jezuici] tłumaczą im [Japończykom], że jest to sekta diabelska, a w tym celu rozpoczynają od [wyjaśnienia] jego [tj. diabła] przykazań. (...) Przeciw drugiemu [przykazaniu]: aby przywieść ludzi ku grzechowi sodomii, diabeł mówi im, że obcowanie z żonami w czasie menstruacji lub tuż po porodzie jest nieczyste, a sodomia nie jest ciężkim grzechem. Przeciw trzeciemu, mówimy im, że diabeł wzbrania się przed narodzinami z zazdrości wobec tych, co mają przyjść na świat, ponieważ przeznaczeni są do życia w [wiecznej] chwale, którą on sam już utracił (*Documentos del Japón: 1547–1557*, s. 657–658).

„Przykazania shintoistyczne” dyskredytowano w piśmiennictwie jezuitskim poprzez przypisanie im diabelskiej proveniencji. W traktowaniu kobiet jako inherentnie nieczystych misjonarze dostrzegali przyczynę „grzechu sodomii”, który, co potwierdzają też inne źródła europejskie, był zjawiskiem szczególnie przez nich piętnowanym¹⁰.

Z obserwacji jezuitów wynika, że pogląd shintoistów na kondycję kobiety podzielało duchowieństwo buddyjskie, a zwłaszcza przedstawiciele trzech nurtów „sekty Amidy (Amitābhy)”. Z dalszej część dokumentu dowiadujemy się, że: „Nieczystość kobiety mają za ciężki grzech, dlatego [twierdzą, że] zbawienie kobiety jest niemożliwe” (*Documentos del Japón: 1547–1557*, s. 662).

Dwadzieścia lat później na pesymistycznie rysującą się sytuację eschatologiczną kobiet zwracał uwagę włoski jezuita, Alessandro Valignano, w wykładzie pierwszym swojego *Katechizmu wiary chrześcijańskiej (Catechismus christianae fidei, in quo veritas nostrae religionis ostenditur, & sectae Iaponenses confutantur)*, wydanego w Lizbonie w 1586 r. Misjonarz

9 Traktat definiuje o (悪) jako to, co „nieczyste oraz niemile bogom i duchom”. Sześć czynności zakazanych to: uczestniczenie w obrzędach zadusznych, odwiedzanie chorych, spożywanie mięsa (zwierząt czworonożnych), wydawanie wyroków śmierci oraz sądzenie przestępców, gra na instrumentach muzycznych, wchodzenie w kontakt z tym, co nieczyste (*Zōise nisho Daijingū hōki hongī*, 1970).

10 Echa tego poglądu za pośrednictwem relacji jezuitskich dotarły również do Polski. Piotr Skarga w najstarszej polskojęzycznej wzmiance o Japonii napisał: „Sodomii wszystkie królestwa pełne, i za grzech jej nie mają, począwszy od ich księży, które Bonzami zowią” (Skarga, 1862, s. 555).

odnotował, iż w świetle przeznaczonych dla pospółstwa nauk jawnych ci, którzy przestrzegają prawa Buddy, po śmierci odrodzą się w jednym z czterech rajów¹¹. Ci zaś, którzy łamią prawa Buddy, po odejściu z tego świata trafiają do jednego z sześciu piekieł¹². Kobiety, choćby prowadziły przykładne życie, dopóki nie odrodzą się jako mężczyźni, nie mogą zostać dopuszczone do rajów z powodu odrażającej, ohydnej i nieczystej natury (Valignano, 1586, f. 4r.).

Pod koniec XVI w. spod pióra słynnego portugalskiego misjonarza i znawcy Japonii, Luisa Froisa (1532–1597), wyszły notatki, które miały służyć jako materiały do rozłożonego na kilka dni wykładu dla katechumenów. Zachowany fragment notatek został odnaleziony przez Josepha Wickiego i ogłoszony drukiem jako *Fragmentos dum catecismo para os catecúmenos Japoneses da segunda metade do século XVI*. Zagadnienie nieczystości kobiet Frois omówił w dwóch miejscach, w kontekście ciąży oraz menstruacji:

Diabeł obrzydza ludziom wszelkie dobre rzeczy, które służą ich pożytkowi i przekonuje ich, żeby uwielbiali wszystko, to, co ich deprawuje. A ponieważ jest rzeczą normalną, że pomnażanie potomstwa uważane jest za jedną z największych radości na świecie, dla *camis* jest to rzecz nieczysta i strasznie obrzydliwa, dlatego zabraniają by takie osoby [tj. ciężarne kobiety] przychodziły przed ich oblicze, i nauczają, że złamanie tego zakazu to jeden z najcięższych grzechów, który ich znieważa (Frois, 1983, s. 559).

Diabeł stosuje inny podstęp, żeby wabić ludzi, by jeszcze swobodniej oddawali się temu zepsuciu i obrzydlistwu [tj. sodomii]. Sprawia, mianowicie, że mają kobiety za nieczyste i grzeszne. Stąd [Japończycy] pogardzają kobietami ze względu na ich menstruację, nie wiedząc, że nie tylko nie jest ona zależna od ich woli, ale Bóg ustawił ją, dla ich oczyszczenia oraz odżywienia płodu. Widać więc, że takie oddalanie kobiet to [szatański] podstęp, by mężczyźni łatwiej praktykowali to obrzydlistwo (Frois, 1983, s. 562–563).

Frois w swoim kazaniu potępiał surowo związki homoseksualne pomiędzy mężczyznami. Podobnie jak autor *Sumarycznego omówienia błędów...* dostrzegał związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy unikaniem kontaktów z kobietami ze względu na ich nieczystość a powszechnością

11 Mowa tu o czterech wyższych sferach nieuwarunkowanej egzystencji, tj. sferze buddów, bodhisattwów, pratyekabuddów oraz śrawaków.

12 Prawdopodobnie chodzi tu o sześć sfer uwarunkowanej egzystencji, tj: piekło, świat głodnych duchów, świat zwierząt, świat aśurów (półbogów), świat ludzi, świat niebian.

relacji jedнопłciowych. Pojęcie nieczystości wynikało, zdaniem misjonarza, z błędu, w którym utwierdził Japończyków diabeł, by skazać ich dusze na wieczne potępienie.

W swoim *opus magnum*, *Historii Japonii (Historia de Japam)*, Frois odnotował, w jaki sposób kler buddyjski wykorzystywał upośledzoną pozycję kobiet, kierując do nich specjalną ofertę na zbawienie. W rozdziale poświęconym pracy misyjnej na Takushimie i innych wyspach w okolicach Nagasaki opisał następujący przypadek:

Chrzest przyjęła między innymi pewna około dziewięćdziesięcioletnia staruszka. Kobieta ta, (...) pragnąc zbawienia odbyła pielgrzymkę do większości świątyń [buddyjskich] kraju. Bonzowie nadali jej już papierową szatę z wypisanym na niej żywotem Amidy, w której po śmierci, będzie mogła udać się bezpośrednio do raju. Miała na sobie tę szatę oraz trzymała różne dokumenty przypominające bulle papieskie, czy odpusty jubileuszowe. Zostały one sfalszowane przez diabła, który wmówił kobiecie, że zostanie dzięki nim oczyszczona i na pewno pójdzie do nieba. Zapłaciła za nie wysoką cenę, dlatego bardzo liczyła na ich moc (Frois, 1979, s. 143).

Przytoczony przez Froisa przypadek dowodzi wyraźnie odmiennego podejścia do kobiet w nauczaniu o eschatologii. Kronikarz skojarzył pisma oferowane Japonkom przez kapłanów buddyjskich z europejskimi listami odpustowymi. Biorąc pod uwagę ich oczyszczające właściwości oraz gwarancję zbawienia, możemy domniemywać, że zestaw ten obejmował *kechimyaku* oraz wspomnianą już *Sutrę krwawego jeziora*. *Kechimyaku* (linia przekazu Dharmy) zawierał schemat sukcesji nauki, właściwy dla danej sekty, od Buddy, poprzez poszczególnych patriarchów i nauczycieli, aż po wyznawcę, któremu *kechimyaku* nadawano.

Zakaz wstępu do miejsc świętych

Ze względu na nieczystą naturę kobiety nie miały dostępu do wielu miejsc świętych, zwłaszcza górskich klasztorów buddyjskich. Latem 1548 r. Nicolo Lancilotto, włoski jezuita, łacinnik w Kolegium im. św. Pawła w Goa, na podstawie ustnego świadectwa Yajirō spisał i zredagował w języku włoskim dwa sprawozdania o Japonii. Tekst, który jest najstarszym znanym obecnie zbiorem wiadomości o Japonii uzyskanych bezpośrednio z ust Japończyka, zawiera unikatową informację o zakazie wstępu do klasztoru Kongōbu-ji na górze Kōya:

[Yajirō] mówi, że na ich wyspie jest miejsce, położone na pewnej górze, gdzie wznosi się trzy tysiące pięćset budowli. Nikt oprócz duchownych i ich służby nie może tam mieszkać. Mówi, że są oni niezmiernie bogaci. Nie zezwalają na wstęp kobietom ani samicom [jakichkolwiek gatunków]. Nakazał tak pewien człowiek, który między nimi uchodzi za świętego, a który nazywał się Coombudesi [sic!]. Mówi, że żył on 800 lat temu (*Livro que se trata das cousas de India e do Japão*, 1960, s. 125).

Pod zniekształconym imieniem Coombudesi kryje się Kōbō Daishi (Wielki Mistrz Głoszący Naukę), pośmiertny tytuł honorowy nadany Kūkaiowi (774–835), założycielowi ezoterycznej sekty Shingon (Prawdziwe Słowa). Nauki pobierał w Chinach pod okiem mistrza Huiguo (jap. Keika). Po powrocie do Japonii w 806 r. zamieszkiwał świątynię Tō-ji w Kioto. Potem, w 816 r. założył klasztor na górze Kōya, który stał się głównym ośrodkiem sekty. W swoich przestrożach przedśmiertnych w 25 punktach (*Kūkai nijūgokajō yuigō* 空海二十五箇条遺告, 835 r.) zawarł pouczenie, by mnisi w Tō-ji nie wpuszczali kobiet do swoich cel. Wynika z niego, że Kūkai dostrzegwał w kobietach przeszkodę w praktykowaniu buddyzmu:

Każdy człowiek pochodzi od kobiety. Kobieta pomnaża ród i zapewnia jego ciągłość. Jednak w przypadku uczniów Buddy, zbliżanie się do kobiety to źródło wszelkiego zła i przyczyna, dla której narażają się oni na pośmiwisko. *Sutra o sześciu doskonałościach* (*Rokuharamitsu kyō* 六波羅蜜經) mówi na ten temat: „Nie wolno być zażyłym z kobietą. Zażyłość z kobietą niweczy wszelkie dobro”. Dlatego właśnie nie wolno wpuszczać kobiet do cel, ani pozwalać im tam mieszkać. Gdyby kobieta przyszła pod celę, jako posłaniec w jakiejś sprawie, należy kazać jej stać przed bramą, niezwłocznie jej odpowiedzieć i odesłać do domu. Nie wolno poświęcać jej dużo czasu (Kūkai, 1911, s. 798).

W przypadku Tō-ji całkowity zakaz wstępu dla kobiet byłby niemożliwy do wcielenia w życie ze względu na położenie w stolicy i częste wizyty arystokracji. Pełny zakaz wstępu Kūkai wprowadził na oddalonej od miejskiego zgiełku górze Kōya. Motywacje tego zakazu obrosły szeregiem barwnych legend zaadaptowanych w literaturze. Przytoczona przez Lancilotto informacja nie wykracza poza znane z popularnych opowieści, tj. *Karukaya* (imię bohatera), ciekawostki o tym, że w promieniu 7 *ri* (ok. 27.5 km) od szczytu nie rosną drzewa żeńskie, nie latają samice ptaków ani nie mieszkają samice innych zwierząt, a kompleks świątynny i pustelnie mnichów liczą ponad 7 tysięcy budynków (*Karukaya*, 1977). Kūkai ustanowił zakaz, by uchronić górę przed skalaniem, po tym, jak jego matka, 83-letnia staruszka, niepompna swojej nieczystej natury,

próbowała wejść na szczyt. Mnich kazał jej przejść nad rozścielonym na ziemi habitem. Wtedy spomiędzy jej nóg na szatę spadły krople krwi miesięcznej, a szatę objęły płomienie (*Karukaya*, 1977).

Analogiczne zakazy obowiązywały na innych świętych górach, będących ośrodkami praktyki buddyjskiej (m.in. Fuji-san, Hiei-zan) aż do ich formalnego zniesienia w 1872 r. na mocy edyktu Wielkiej Rady Stanu (Daijōkan). Wspomniany już Luis Frois w swoim *Traktacie...* wymienia to zjawisko jako jedną z różnic kulturowych pomiędzy Europą a Japonią, dając tym samym świadectwo jego powszechności: „W Europie kobiety mogą wchodzić do każdego kościoła wedle życzenia. W Japonii innowiercy zakazują kobietom wstępu do niektórych świątyń” (Frois, 1979, s. 533).

Zakończenie

W powyższym artykule wykorzystano szesnastowieczne materiały europejskie w celu nakreślenia sytuacji Japonki w ówczesnym życiu religijnym. Wykazano, że w oczach europejskich podróżników do Japonii to pojęcie skalania zaważyło na jej postrzeganiu, determinując jej sytuację eschatologiczną, skutkując ograniczonym dostępem do miejsc świętych oraz szeregiem restrykcji w życiu codziennym. Konfrontacja materiałów zachodnich z japońskimi pozwoliła na konstatację, że piśmiennictwo europejskie w tym zakresie stosunkowo dobrze odzwierciedlało realia epoki mimo odmienności kulturowej.

BIBLIOGRAFIA

- Chōben (1977). *Chōben shianshō*. W Zoku Gunsho Ruijū Kanseikai (red.), *Zoku gunsho ruijū: Shakubū*, t. 28. Tōkyō: Zoku Gunsho Ruijū Kanseikai.
- Documentos del Japón: 1547–1557* (1991). Red. J.G. Ruiz de Medina. Roma: Instituto Histórico de la Compañía de Jesús.
- Frois, L. (1979a). *Nihonshi*, t. 9, przekł. K. Matsuda. Tōkyō: Chūō Kōronsha.
- Frois, L. (1979b). Nichiō bunka hikaku. W *Daijōkai jidai sōsho*, t. 11, przekł. T. Sakuma. Tōkyō: Iwanami Shoten.
- Frois, L. (1983). *Historia de Japam: 1583–1587*, t. 4, red. J. Wicki. Lisboa: Biblioteca Nacional de Lisboa.
- Hora, T. (1991). *Teppō: denrai to sono eikyō*. Kyōto: Shibunkaku Shuppan.
- Kariya, S. (1991). Hokkekyō ni okeru josei. W Nihon Bukkyō Gakkai (red.), *Bukkyō to josei*. Kyōto: Heiraku-ji Shoten.

- Karukaya*. (1977). W Y. Muroki (red.), *Seikkyōshū*. Shinchō Nihon koten shūsei. Tōkyō: Shinchōsha.
- Keichō 3 nen oyudono no ue no nikki (1893–1894)*. W H. Hanawa (red.), *Gunsho ruijū*. Tōkyō: Keizai Zasshisha.
- Kūkai. (1911). *Goyūigō nijūgokajō*. W *Kōbō Daishi zenshū*, t. 7. Tōkyō: Yoshikawa Kōbunkan.
- Livro que se trata das cousas de India e do Japão* (1960). Red. A. Calgado de Almeida. Boletim da Biblioteca da Universidade de Coimbra, nr 24. Coimbra: Imprensa da Universidade de Coimbra.
- Mitsuhashi, T. (2009). Shosha kinki ni tsuite: Kodai kara chūsei e no tenkanki ni okeru kegare no shosō. W *Meisei Daigaku kenkyū kiyō*. *Nihon Bunka Gakubu Gengo Bunka Gakka*, nr 17. Ōme: Meisei Daigaku.
- Nenchū gyōji hishō*. (1902). W H. Hanawa (red.), *Gunsho ruijū*, t. 5. Tōkyō: Keizai Zasshisha.
- Onyudono no ue no nikki no kenkyū: shūkyō, yūgei, bungei shiryō saquin*. (1973). Red. Onyudono No Ue No Nikki Kenkyūkai. Tōkyō: Zoku Gunsho Ruijū Kanseikai.
- Segawa, K. (1980). *Onna no minzokushi: sono kegare to shinpi*. Tōkyō: Tōkyō Shoseki.
- Shimizu, H. (1977). *Kirishitan kankei hōsei shiryōshū*. W Kirishitan Bunka Kenkyūkai (red.), *Kirishitan kenkyū*, nr 17. Tōkyō: Yoshikawa Kōbunkan.
- Shōyo, G. (2014). N. Kōdate (red.). *Bussestu daizō shōgyō Ketsubonkyō wage*. Tōkyō: Iwata Shoin.
- Skarga, P. (1862). *Żywoty świętych starego i nowego zakonu*, t. 2. Petersburg: Nakładem Bolesława Maurycego Wolffa.
- Valignano, A. (1586). *Catechismus Christianae fidei*. Lisboa: Antonius Riborius (wyd.).
- Xavier, F. (1799). *Cartas de S. Francisco Xavier, apostol de las Indias: en que se dexa ver un vivo retrato de su fervoroso espiritu respirando en sus clausulas un ardiente amor de la virtud, y un implacable odio de los vicios*, t. 2, red. F. Cutillas. Madrid: Imprenta de la Viuda de Manuel Fernandez.
- Zōise nisho Daijingu hōki hongī*. (1970). W I. Ishida (red.), *Shintō shisōshū*, *Nihon no shisō*, t. 14. Tōkyō: Chikuma Shobō.

Małgorzata Sobczyk – adiunkt w Katedrze Orientalistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Absolwentka japonistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim (2008). Studia magisterskie (2010) oraz doktoranckie (2013) ukończyła na Uniwersytecie w Osace (Osaka University). Stypendystka Japan Foundation oraz Japońskiego Ministerstwa Edukacji (Monbukagakushō). Specjalizuje się w historii religii japońskich, zwłaszcza chrześcijaństwa. Jej najnowsze zainteresowania badawcze skupiają się na kobietach w buddyzmie japońskim.